

Marija Fajdić
Lara Prpić
Državni arhiv u Gospiću
HR – 53 000 Gospić
marija.brkljacic@gmail.com
lara.dp3@gmail.com

Stručni članak
(primljeno 28. 11. 2020.)
UDK 930.25(497.526)(084.121)
930.25(497.526)(089.7)

U ogledalu se gledaš, na slici se vidiš.

Lička narodna

FOTOGRAFIJA U FONDOVIMA I ZBIRKAMA DRŽAVNOG ARHIVA U GOSPIĆU

U radu se donose pregled, temeljna obilježja i klasifikacija fotografija koje se čuvaju u zbirka i fondovima Državnog arhiva u Gospiću kao posebne vrste gradiva koja je iznimno vrijedno vrelo za proučavanje povijesti Like. U tom smislu donosi se i osvrt na razglednice s ličkim motivima na primjeru Zbirke razglednica. Posebna pozornost posvećena je procesima prikupljanja, arhivističkog sređivanja i obrade, čuvanja i zaštite te načina korištenja fotografija. Uzevši u obzir obilježja suvremenoga doba i za njega karakterističnih medija, obrađen je pojam digitalne fotografije, njezine zastupljenosti u korpusu fotografija Državnog arhiva u Gospiću te arhivističkih postupaka vezanih za njezinu obradu, čuvanje i korištenje.

Ključne riječi: fotografija, razglednica, Državni arhiv u Gospiću, zbirka, fond

Uvod

Državni arhiv u Gospiću područni je arhiv u pravnom obliku javne ustanove kojoj su glavni zadaci prikupljanje, vrednovanje, čuvanje, zaštita, obrada te osiguravanje dostupnosti i korištenja arhivskog i dokumentarnog gradiva.¹ Gradivo može biti i slikovno u obliku fotografija, razglednica te slika nastalih različitim grafičkim i

1 Dokumentarno gradivo su sve informacije zapisane na bilo kojem mediju, koje su nastale, zaprimljene ili prikupljene u obavljanju djelatnosti pravnih i fizičkih osoba te mogu pružiti uvid u aktivnosti i činjenice povezane s njihovom djelatnošću. Arhivsko gradivo je odabrano dokumentarno gradivo koje ima trajnu vrijednost za kulturu, povijest, znanost ili druge djelatnosti,

manualnim tehnikama. Fotografija je trajna slika u obliku svjetlosnog zapisa realnog svijeta. „Nastaje kao rezultat fotografskog postupka koji se zasniva na izradi trajnih slika izlaganjem fotosenzibilnih tvari djelovanju svjetlosnog ili kojeg drugog zračenja.“ (Mušnjak 1988: 327). Prema tehnologiji kojom nastaju razlikujemo analogne i digitalne fotografije.² Digitalne fotografije karakterizira nematerijalni oblik. „One su digitalni podatci koji reprezentiraju sliku dobivenu uz pomoć fotografske kamere.“ (Gržina 2019: 97). Dok se „u digitalnoj fotografiji rabi senzor koji kroz objektiv prima svjetlost reflektiranu od objekta“ (Gržina 2019: 91), u analognoj fotografiji slika se dobiva eksponiranjem filma gdje u kemijskoj reakciji sa svjetlom nastaje zapis koji se naknadno uz uporabu raznih kemikalija razvija.³ Za izradu fotografija u materijalnom obliku od samog početka upotrebljavali su se papir i karton, staklo, metal i drugi materijali.⁴ Danas je fotografija sastavni dio svakodnevnog života i u vremenu globalizacije bez nje je stvarnost nezamisliva. Fotografija u Državnom arhivu u Gospiću nema mnogo u odnosu na količinu ostalog arhivskog gradiva. Glavni razlog tome je kasni osnutak arhivske ustanove u Lici 1999. godine kao i necjelovita sačuvanost arhivskog gradiva s njegovog područja koje je posljedica ratnih okolnosti i zbivanja. Javno arhivsko gradivo preuzeto u Arhiv većinom je u konvencionalnom pisanom obliku i nastalo je radom iz primarne djelatnosti ustanova ili poduzeća. Fotografije su najčešće radili djelatnici kako bi ovjekovječili trenutke svoga radnog odnosa za osobne potrebe ili uspomene, eventualno i tek ponegdje u cilju prezentiranja svojega rada ili obilježavanja značajnih godišnjica i događaja. Fotografije zato zahtijevaju iznimnu pažnju, a i napore u nastojanjima da ih se što više prikupi kako bi se obogatili tragovi ličke i podvelebitske zavičajne povijesti. Cilj nam je ukazati na važnost fotografije u zavičajnoj povijesti, ali i

ili za zaštitu i ostvarivanje prava i interesa osoba i zajednica, zbog čega se trajno čuva. (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN, 61/2018., 98/2019.)

- 2 Od prve fotografije do danas, u cilju usavršavanja istih, izmijenile su se različite tehnike njihovog stvaranja i izrade. Tako imamo heliografije, heliogravure, dagerotipije, ferotipije, kalotipije, želatinske suhe emulzije, stereotipije, stereografije, ambrotipije, tintipije, cijanotipije, platino tipije, crno-bijele fotografije, kolor fotografije, digitalne fotografije itd. Prva fotografija je heliografija nastala u Francuskoj 1826. godine zahvaljujući Nicéphore Niepceu i njegovoj želji da pomoću sunčeve svjetlosti ovjekovječi određeni trenutak stvarnosti. Dagerotipije su nazvane po Daguerreu koji je uveo prvi potpuno uspješni praktični fotografski postupak 1839. godine. (RITZENTHALER et al. 2004)
- 3 Izvor: <https://WWW.tportal.hr/članak/analognafotografija-20100516> (26. 2. 2021.)
- 4 „...iz kemijske ere (analogne fotografije), u današnje vrijeme tvorno egzistiraju na različitim podlogama poput metala, papira, tkanine, stakla ili plastike...“ (GRŽINA 2019: 12)

u arhivistici kao dokumentu koji daje informaciju i autentično svjedoči o nekom vremenu, događaju ili osobama iz bliže ili dalje prošlosti.⁵

Vrste i oblici fotografija - analogna i digitalna fotografija, razglednice

Fotografije se u Državnom arhivu u Gospiću nalaze u raznim arhivskim fondovima i zbirkama, u analognom i digitalnom obliku te u obliku razglednice kao specifične arhivalije.

Analogna fotografija

Unutar arhivskih fondova Državnog arhiva u Gospiću ponegdje se fotografije mogu pronaći u analognom obliku kao dio radnog procesa tj. sastavni dio nekog predmeta ili dosjea odnosno nižih arhivskih jedinica. Primjer su fotografije Mlina na Krbavici vezane za predmete eksproprijacije nekretnina 1980-ih godina radi izgradnje vodovoda Krbavica-Udbina u fondu HR-DAGS-31. SO T. Korenica gdje fotografije imaju vrijednost i izvan okvira predmetnih dosjea.

Državni arhiv u Gospiću je oblikovao posebnu Zbirku fotografija signature HR-DAGS-116. koja je otvorena i stalno se nadopunjava novim akvizicijama. U njoj se nalaze fotografije koje sadrže različite informacije. Najprije su je sačinjavale uglavnom razglednice koje su izdvojene 2007. u zasebnu zbirku, a ista se popunila izdvajanjem fotografija iz transformirane Zbirke Muzeja Like Gospić s ukupno 146 crno-bijelih fotografija i 6 duplikata tematike Narodnooslobodilačke borbe tijekom Drugog svjetskog rata iz razdoblja 1942. – 1945.[1962.]. Osim osoba, pripadnika partizanskih postrojbi, ova podserija Zbirke sadržava i fotografije objekata, sela i razrušenih kuća na ličkom području te panorame mjesta. Neke fotografije prikazuju i aktivnosti ljudi poput igranja šaha, vršenja i sakupljanja žita, kuhanja ručka pod vedrim nebom, djecu itd. Osim ove podserije u Zbirci se nalazi još nekoliko manjih cjelina analognih fotografija koje su prikupljane pojedinačnim darovanjima i otkupima. Podserija Nikola Tesla sadržava fotoalbum s ukupno 19 crno-bijelih fotografija iz života Nikole Tesle koje osim fotografija njega prikazuju i njegova dostignuća i mjesta u kojima je boravio ili živio (rodna kuća i crkva u kojoj je kršten). Podserija studijskih portreta sadržava portrete vojnika, portrete

5 U ovom radu nećemo se baviti fotografskim tehnikama jer to zahtjeva opsežan pristup i znanje fotografske struke za koje se i u arhivističkoj struci posebno educira u vidu specijalnosti za to područje arhivistike.

Sl. 1. HR-DAGS-31. (veza kut. 249.) Mlin na Krbavici

žena, portrete djece, vanjske i unutarnje skupne portrete, skupne portrete škola i udruga. Studijske portrete izrađivali su poznati gospički, otoččki i zagrebački fotografski atelijeri: Atelijer M. Weinberg u Gospiću, Franjo Šnidaršić iz Otočca, M. Milan Prodanović, Viktor Verson iz Gospića, Artistički zavod Mosinger iz Zagreba, Kr. bavarski dvorski fotograf S. Weinrich iz Zagreba i dr. Studijske fotografije nastale su uglavnom krajem 19. odnosno početkom 20. stoljeća. Jedna od najstarijih fotografija u Arhivu je fotografija vatrogasnog časnika Blaževića koji je službovao u Perušiću i u Gospiću. Fotografija nije datirana i nastala je profesionalno u nenaznačenom fotografskom atelijeru. Pretpostavljamo da je nastala u razdoblju između 1880. – 1890. godine. Lijepljena je na višeslojni karton papir dimenzija 22,4 × 17,6 cm i znatno je oštećena zbog starosti. Za nju je potrebno provesti postupak restauracije i konzervacije.

Posebnu cjelinu sačinjava 6 crno-bijelih fotografija (povećanih kopija) i 2 multiplikata iz 1937. godine s tematikom Španjolskog građanskog rata o formiranju bataljona „Đuro Đaković“ i pogibiji Blagoja Parovića komesara XIII. internacionalne brigade. Nekoliko ovih fotografija objavljeno je u zborniku *Naši Španci*. U podseriji Domovinski rat nalaze se negativni iz kojih je Arhiv izradio 93 pozitivne fotografije u boji. Ostale fotografije u Zbirci odnose se na pojedinačne događaje, ljude i mjesta.

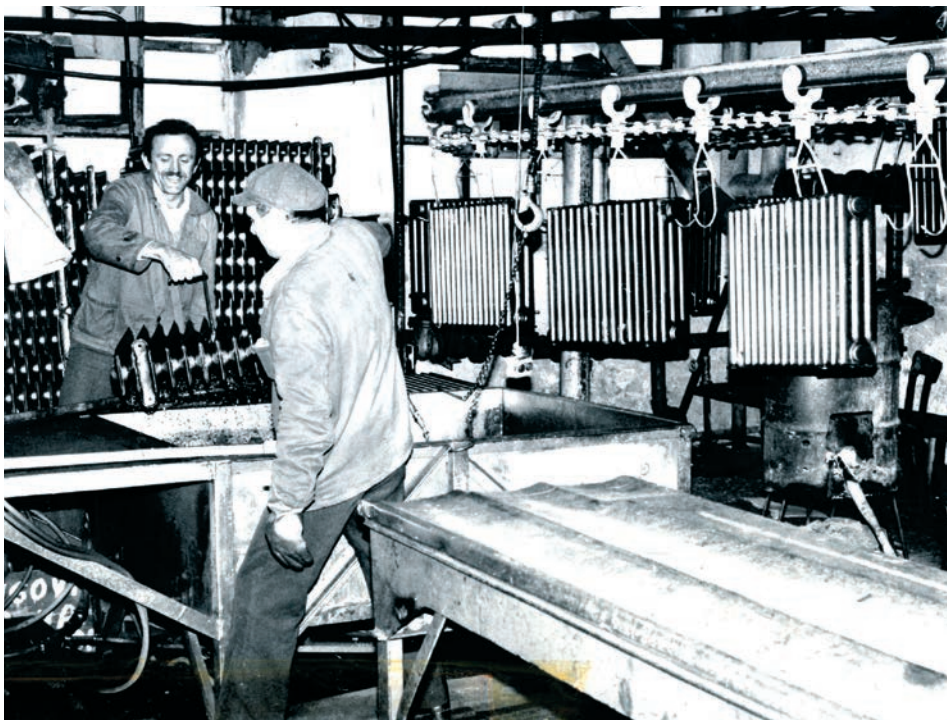
Osim u Zbirci fotografija, fotografije pronalazimo i u HR-DAGS-206. Zbirci arhivalija u kojoj su fotografije javnih spomenika nalijepljene na identifikacijske kartone spomenika Narodnooslobodilačke borbe te bliže ili dalje prošlosti. Među njima ima fotografija sakralnih objekata, starih gradova (Bužim i dr.), putokaza (miljokaza), vreća (Brušane) i sl. Nažalost veliki broj te spomeničke baštine nije sačuvan te su navedene arhivalije i fotografije iznimno vrijedan doprinos arhivistici, zavičajnoj i crkvenoj povijesti, povijesti umjetnosti i srodnim disciplinama.

Fotografije se mogu pronaći i u osobnim te obiteljskim fondovima: HR-DAGS-235. Ante Vukić, HR-DAGS-244. Mandica [Manja] Kovačević, HR-DAGS-250. Alojzije [Alojz] Kukec, HR-DAGS-262. Obitelj Kosović. U ovim fondovima one svjedoče o životu i radu pojedinaca, vremenu u kojem su doprinosili i živjeli te o njihovoj obitelji i široj zajednici, društveno-političkim zbivanjima koja su obilježila njihove živote. Tako fotografije u nekim fondovima nose ratne i društveno-političke konotacije i događaje, neke prikazuju aktivnosti običnog pučanstva i izgled mjesta. Detalji na fotografijama ukazuju često na kulturnu baštinu koja je u nestajanju ili više nije sačuvana npr. izgled stare ličke kuće, stil odijevanja u određenom vremenu, nekadašnje lokacije i izgled trgovačko-ugostiteljskih radnji, objekte devastirane ratnim razaranjima i sl.

U arhivskim fondovima iz područja odgoja i obrazovanja HR-DAGS-58. Osnovna škola dr. Jure Turića Gospić (odn. HR-DAGS-300. Osnovna škola „Kata Pejnović“ [II. Osnovna škola Gospić/ Osnovna škola „Vlado Knežević“]), HR-DAGS-126. Osnovna škola Karlobag, HR-DAGS-127. Osnovna škola dr. Ante Starčevića Pazarište-Klanac, HR-DAGS-198. Osnovna škola Anž Frankopan Kosinj, HR-DAGS-233. Pedagoška akademija Gospić možemo pronaći fotografije u spomenicama/ljetopisima i fotoalbumima škola. One vjerno svjedoče o izgledu škola, prikazuju učenike, studente, učitelje i profesore u različitim prilikama i aktivnostima te odgojno-obrazovnom radu. Nerijetke su fotografije s priredbi,

Sl. 2. HR-DAGS-116. Zbirka fotografija – Fotografija vatrogasnog časnika g. Blaževića

Sl. 3. HR-DAGS-112.4.3.30. Metalna industrija „Marko Orešković“ d.d. Lički Osik; Fotografije, Radnici OOUR Tvornice grijaćih tijela, Linija čeličnih radiatora, 12. 04. 1984., 13×18 cm

sletova, natjecanja, izleta, raznih svečanosti. Informiraju o društveno-političkim prilikama i obilježjima vremena u kojem su nastale npr. obilježavanje praznika, primanja u pionirske i omladinske organizacije i sl. Na matičnim arcima učenika srednjih škola fondova HR-DAGS-148. Centar odgoja i usmjerenog obrazovanja Nikola Tesla Gospić, HR-DAGS-248. Centar usmjerenog obrazovanja Otočac, HR-DAGS-272. Centar usmjerenog obrazovanja „Rade Končar“ Titova Korenica nalaze se portretne fotografije učenika, a isto tako sporadično se fotografije mogu naći i u fondovima uprave na pojedinim osobnicima ili dosjeima zaposlenika.

U fondu gospodarstva HR-DAGS-112. Metalna industrija „Marko Orešković“ d.d. Lički Osik nalaze se 54 fotografije u 5 podserija: 10. proizvodno natjecanje metalaca Sisak-Karlovac-Gospić iz 1987. godine, fotografije posjetitelja tvornice i obilaska tvornice, fotografije radnika tvornice, fotografije uređivanja kruga tvornice i fotografije objekata na Ličkom Osiku. Primjer je fotografija radnika u proizvodnom procesu čeličnih radiatora MOL-a koji su bili prepoznatljivi po svojoj kvaliteti daleko izvan granica bivše Jugoslavije.

Zahvaljujući darovatelju, nekadašnjem glavnom uredniku *Vile Velebita* prof. dr.sc. Anti Beženu, Državni arhiv u Gospiću odnedavno je obogatio svoj fundus s još jednom zbirkom fotografija. U HR-DAGS-303. Zbirci fotografija lista *Vila Velebita* zastupljeno je oko 1050 fotografija različite tematike i vrsta informacija iz razdoblja 1992. – 2000. Najviše je fotografija koje su se objavljivale uz članke lista, ali i ostale fotografije npr. s Osnivačke skupštine *Vile Velebita*.

Digitalna fotografija

Današnje tehnologije omogućuju da se arhivsko i dokumentarno gradivo sukladno zakonskim propisima može radi zaštite, dostupnosti i u druge svrhe pretvoriti u digitalni oblik. Državni arhiv u Gospiću osim što čuva fotografije u analognom obliku, kontinuirano radi na prikupljanju i pretvorbi fotografija u digitalni oblik. Jedan od takvih projekata je i sudjelovanje u kreiranju ICARUS digitalne platforme Topoteka Lika koja je nastala u okviru co:op projekta odnosno programa Kreativna Europa kao alat za stvaranje mrežnih arhiva lokalne povijesti i drugih tema. „Koncept platforme Topoteka temelji se na suradnji baštinskih ustanova sa zajednicom te na uključivanju što više građana u čuvanje i promicanje svoje povijesti i tradicije, a svrha je takve interakcije senzibilizirati javnost za zaštitu arhivskog gradiva, javno otvoriti privatne zbirke te praktično povezati baštinske i obrazovne ustanove.“ (LEMIC 2019.). Topoteka omogućuje jednostavnu digitalizaciju i objavljivanje raznovrsnih povijesnih i arhivskih izvora poput dokumenata, fotografija i audiovizualnih elemenata. Od nje imaju korist cjelokupna javnost, regionalne zajednice, ljubitelji povijesti, sve baštinske ustanove. „Topoteku Lika Državni arhiv u Gospiću pokrenuo je s ambicijom da ona postane susretno očišćenje i promoviranja ličke povijesti i tradicije, mjesto dijeljenja i korištenja arhivskog gradiva“ (<https://lika.topoteka.net/>). U središtu tih želja je oživljavanje prošlosti Like i Podvelebitskog primorja, oživljavanje starih fotografija, razglednica, audiovizualnih izvora, dokumenata i drugog pisanog gradiva. Prednost joj je što je sačuvana prošlost dostupna svugdje i svima. Zahvaljujući današnjoj tehnologiji i tehnološkim mogućnostima svi građani mogu uroniti u svijet prošlosti i arhivskih izvora iz svojih domova i drugih mjesta. Ujedno su žitelji regije i ostali građani RH pozvani da sudjeluju u izgradnji tog svijeta prošlosti te da budu sukreatori digitalnog regionalnog arhiva. Do sada se pokazala solidna suradnja između Državnog arhiva u Gospiću i žitelja regije te je na njoj sveukupno objavljeno 120 fotografija i razglednica i 10-ak dokumenata.

U HR-DAGS-167. Zbirci dopunskih preslika arhivskog gradiva mogu se naći fotografije koje se fizički nalaze na drugim mjestima ili su u posjedu drugih ustanova i privatnih osoba, a Arhiv ih za svoje potrebe skenira i čuva u digitalnom obliku.

Fotografija kao razglednica

Razglednica je bliski srodnik fotografije, počesto i sama fotografija ili skup istih. Međutim razlikujemo je od fotografije ponajprije u principu njene namjene i svrhe. Ona je prvenstveno dopisno sredstvo kojim se fotografija širi i prezentira svoj sadržaj.⁶ Tiska se u velikom broju komada u odnosu na klasično definirane fotografije. Svaka je fotografija mjesta mogla postati razglednica naročito u začecima tiskanja razglednica na osnovi predložaka fotografija, ali i kasnije kada je svaki fotografski studio ili atelijer tiskao na pozadini fotografije crtovlje za adresiranje i prostor za pisanje poruke. Tako su i privatne fotografije ponegdje korištene kao dopisnice ili razglednice. Taj je trend bio naročito izražen u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća. Ali nije svaka razglednica nastala na temelju fotografije. Ona počesto sadrži različite ilustracije i slike. Može biti izrađena ručno crtežom, slikom, kolažom, mozaikom, kamenotiskom ili litografskom tehnikom, pirografskom tehnikom te različitim tiskarskim i grafičkim tehnikama. Među starim razglednicama česte su litografije nastale na osnovi predložaka fotografija. Međutim, samo prave fotografske razglednice nastale svjetlosnim otiskom iz negativa možemo smatrati isključivom fotografijom. Razglednice su u literaturi različito prezentirane. Evo nekoliko primjera: „Razglednica je primijenjena fotografija kojoj je primarna namjena dopisivanje (Vukonić 1973: 85). Pojavila se gotovo odmah poslije prve dopisnice. Prve su razglednice zapravo bile crteži rađeni prema fotografijama, naknadno obojeni i tiskani“ (Grahovac-Pražić; Vrcić-Mataija 2007: 517-518). „Razglednica je srodnik fotografije, ali i srodnik plakata, dija-pozitiva i filma. Nije podvrsta fotografije. Razglednica se često razlikuje od fotografije i kada je nositelj fotografske slike. Razglednica je kao nositelj fotografije pomogla fotografiji da se proširi svijetom u sve društvene slojeve. Razglednica se od fotografije razlikuje i time što je kao predmet definira njena strogo propisana veličina (obično 140 × 90 mm)⁷, što nije obveza fotografije. Razglednice doista često reproduciraju fotografije ili im je fotografija predložak. Samo između slike na pravoj fotografskoj razglednici (RPPC) i fotografije nema nikakve razlike jer su obje stvorene svjetlosnim otiskom iz negativa. Prava fotorazglednica zapravo je jedina vrsta fotografije na-

6 „Razglednica prema bibliotekarskim, arhivskim i muzejskim određenjima spada u neknjižnu grafičku građu. Grafička građa je dvodimenzionalna slika, nadređeni skupni pojam u čije zasebne i odjeljene podvrste ravnopravno spadaju razglednice, fotografije, plakati, filmovi, dija-pozitivi i stereografi.“ (LEKO 2015: 64)

7 Leko navodi navedenu propisanu veličinu, dok u praksi njihove veličine zapravo variraju i odstupaju od navedenih standardnih dimenzija.

mijenjena poštanskom prometu. Jedino je ona i razglednica i fotografija. Razglednica se bitno razlikuje od fotografije“ (Leko 2015: 64-65). Primjer u Arhivu je stara fotorazglednica (dopisna karta) iz Prvog svjetskog rata slana 25. 8. 1915. s područja Otočca koja prikazuje vojnike ispred civilnog objekta štale i sjenare. Detalji na fotografiji-dopisnici ukazuju na izgled vojnih odora te oblik gradnje autohtone ličke kuće i pomoćnih objekata čiji su se krovovi u to vrijeme prekrivali šimlom.

Razglednice su do nedavno najčešće bile sastavni dio zbirke fotografija u većini ustanova koje čuvaju fotografije i razglednice poput državnih arhiva, muzeja i knjižnica. Tako su jedno vrijeme i u Državnom arhivu u Gospiću bile u sastavu Zbirke fotografija. Nakon provedenog postupka obrade i sređivanja zbirke izdvojene su i formirane kao zasebna cjelina i zbirka te zato nisu prikazane u Pregledu arhivskih fondova i zbirki RH izdanom 2006. godine.

Sl. 4. HR-DAGS-185/16-249.
Otočac – I. svjetski rat, 1915.

Prikupljanje i vrednovanje fotografija

Državni arhiv u Gospiću osim preuzimanja javnog arhivskog gradiva po službenoj dužnosti nastalog ili prikupljenog djelatnošću tijela javne vlasti po bilo kojoj osnovi, prikuplja i privatno arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih ili fizičkih osoba putem darovanja, otkupa, depozita ili pohrane. Fotografije se u Državni arhiv u Gospiću najčešće preuzimaju putem primopredajnih zapisnika, darovnih ili pak kupoprodajnih ugovora. Vlasnici privatnog arhivskog gradiva najčešće daruju svoje arhivsko gradivo Arhivu pri čemu je dio uobičajene procedure sklapanje darovnog ugovora. Vlasnici koji žele prodati svoje arhivsko gradivo zakonski su dužni

ponuditi ga najprije nadležnom državnom arhivu na otkup.⁸ U postupku vrednovanja⁹ radi otkupa fotografije prolaze kontrolu, pregled i procjenu Povjerenstva za otkup arhivskog gradiva Državnog arhiva u Gospiću. Nakon procjene i mišljenja Povjerenstva za otkup, Državni arhiv u Gospiću s vlasnikom gradiva sklapa Ugovor o kupoprodaji arhivskog gradiva kojim gradivo pravno prelazi u vlasništvo Arhiva.¹⁰ Glavni čimbenici vrednovanja fotografija kod bilo kakvog oblika preuzimanja u Arhiv jesu njihova dokazna, obavijesna i istraživačka vrijednost, starost, oblik, količina, autorsko pravo, njihov odnos naspram drugog arhivskog gradiva i unutarnja vrijednost (Ritzenthaler et al. 2004). Fotografije koje imaju dokaznu vrijednost pružaju informacije o strukturi, ustroju, razvoju i ulozi raznih tijela, te ulozi osoba i događaja na život zajednice. Informacija koju sadrže može biti korisna u istraživanju raznovrsnih tema iz različitih znanstvenih područja. Informacija na fotografiji može biti jedinstvena i po tom što se ne može pronaći niti u jednom drugom izvoru te istraživač može pomoću nje potvrditi zaključke do kojih je došao tijekom svojeg istraživanja. Fotografija mora biti vjerodostojna i autentična što znači da se ne smije posumnjati u bilo kakvo manipuliranje, krivotvorenje odnosno namještanje događaja ili informacije koju pruža. Pri određivanju vrijednosti fotografija utvrđuju se njena starost i oblik. Fotografije iz 19. stoljeća i s početka 20. stoljeća su iznimno vrijedne po samoj činjenici da su sačuvane do danas. Najčešće su to unikatne i rijetke fotografije koje je teško pronaći. Zato je i količina čest čimbenik koji se uzima u obzir prilikom prikupljanja fotografija u Arhiv. Status autorskog prava je bitan zbog utjecaja na korištenje gradiva koje može biti ograničeno dok izravno najčešće „nema utjecaja za vrednovanje kod čistog istraživanja“ (Ritzenthaler et al. 2004: 65). Ovo je važno naglasiti jer korisnici često misle da mogu dobiti kopije ili preslike svega što se nalazi u Arhivu. Unutarnja vrijednost odnosi se na izvornost oblika fotografije i na stanje njene očuvanosti koje je posljedica mikroklimatskih i drugih uvjeta u kojima je fotografija čuvana do ulaska u arhiv. Odnos fotografije i drugog arhivskog gradiva je važan kriterij prikupljanja fotografija jer sadržaj koji prikazuju

8 Vlasnici privatnog arhivskog gradiva koji žele prodati svoje arhivsko gradivo dužni su ga najprije ponuditi nadležnom državnom arhivu na čijem području imaju svoje sjedište odnosno prebivalište. (Čl. 27. Zakona o arhivskom gradivu i arhivima NN, 61/2018., 98/2019.)

9 Vrednovanje je postupak kojim se utvrđuju rokovi čuvanja dokumentarnog gradiva te odabire koje dokumentarno gradivo ima svojstvo arhivskog gradiva. (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN, 61/2018., 98/2019.)

10 Npr. za otkup fotografije vatrogasnog časnika gosp. Blaževića (i ostalog arhivskog gradiva) sklopljen je Ugovor o kupoprodaji arhivskog gradiva Kl. 332-02/14-01/01, Ur. br. 2125/13-14-03-03 od 14. 03. 2014.

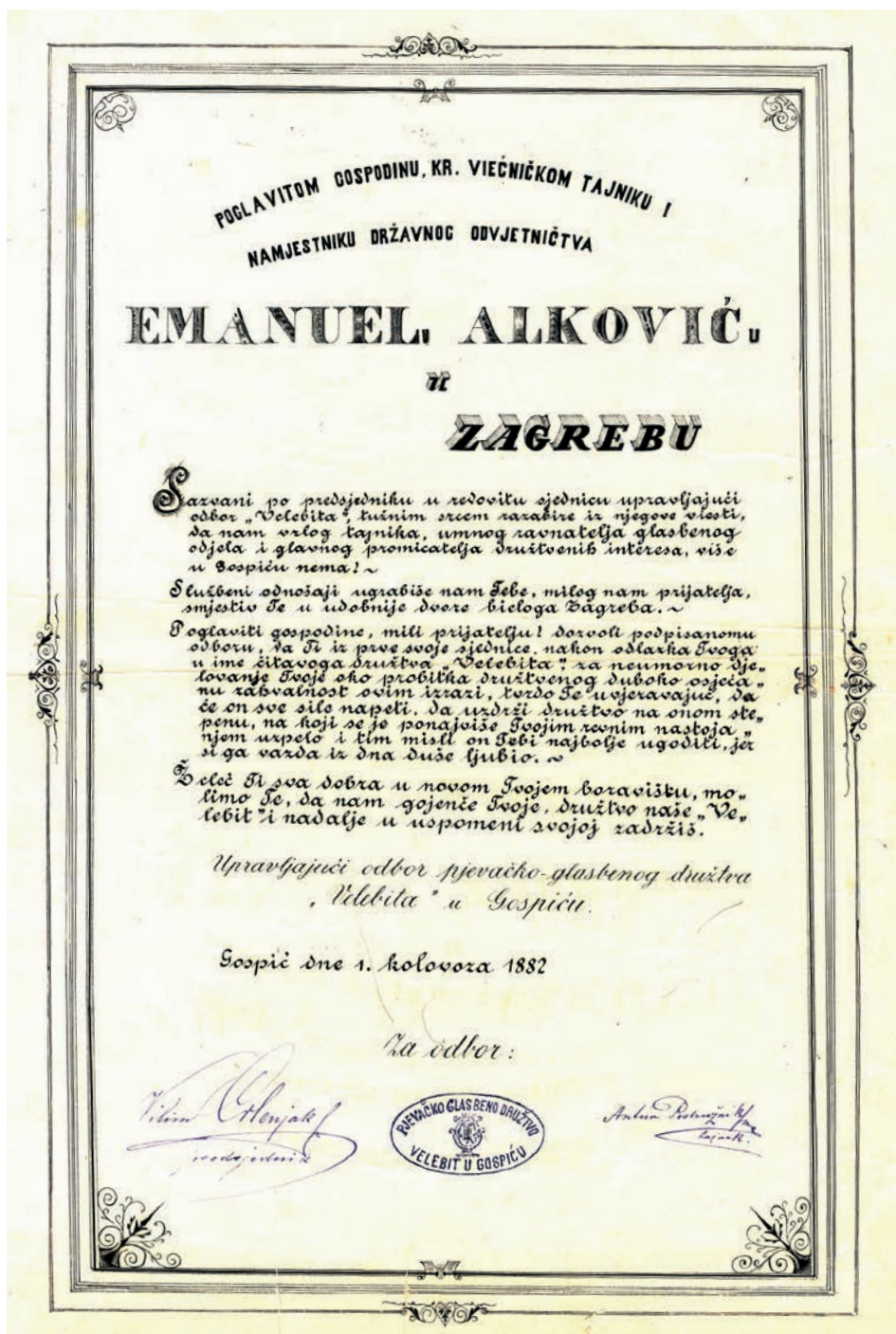

Sl. 5. HR-DAGS-116. Fotografija Pjevačko društvo Velebit

može vizualizirati konvencionalne zapise rukopisnog ili tiskanog gradiva. Primjer su fotografija i arhivalija Pjevačkog društva Velebit u HR-DAGS-206. Zbirci arhivalija u kojoj imamo rukopisnu zahvalnicu Društva upućenu poglavitom gospodinu Emanuelu Alkoviću u Zagrebu iz 1882. godine te fotografiju članova Društva.

Sređivanje i obrada fotografija i razglednica

Fotografsko gradivo za sada je tek djelomično obrađeno u Državnom arhivu u Gospiću. Kod obrade fotografija primjenjuju se temeljna načela sređivanja kao i kod ostalog arhivskog gradiva. To su načelo provenijencije, načelo prvobitnog reda i načelo pertinencije. Gdje god je moguće poštuje se načelo provenijencije što znači da se fotografsko gradivo stvaratelja nalazi u cjelini fonda ostalog gradiva stvaratelja. Načelo provenijencije omogućuje pristup gradivu kroz poznavanje aktivnosti

Sl. 6. HR-DAGS-206. Zahvalnica Pjevačkog društva Velebita

osobe ili organizacije koja je stvorila fond, dok načelo prvobitnog reda nalaže da se gradivo čuva onako kako je izvorno uređeno. (Baričević 2000) Prilikom sređivanja zbirke koristimo princip pertinencije, arhivistički pristup slobodne provenijencije odnosno tematski način sređivanja bez obzira na porijeklo. Primjer je HR-DAGS-116. Zbirka fotografija u koju arhivske jedinice ulaze pojedinačno od različitih stvaratelja, vlasnika ili posjednika odvojeno od cjeline u kojoj su nastale, različitog su porijekla te prezentiraju različit informativni sadržaj. „Arhivistički pristup sređivanju gradiva uključuje obradu na razini skupine, dok se pojedinačna obrada fotografija primjenjuje iznimno i u posebnim slučajevima iako optimalna praksa ide u prilog individualnom pristupu“ (Baričević 2000: 62). Tako je dio fotografija u Državnom arhivu u Gospiću obrađen skupno npr. u fondu HR-DAGS-250. Alojzije [Alojz] Kukec, a dio pojedinačno npr. u fondu HR-DAGS-112. Metalna industrija „Marko Orešković“ d.d. Lički Osik. Pristup određuje količina fotografija i ostalog gradiva u fondu ili zbirci koja se sređuje. Primjer pojedinačne obrade je HR-DAGS-185. Zbirka razglednica. Ona trenutno ima obrađenih i popisanih 329 razglednica i šezdesetak prinova koje su u tijeku obrade. Zbirka je otvorena cjelina koja se redovito nadopunjuje. Za sada je podijeljena na 46 serija prema sadržajnim karakteristikama slikovnog prikaza. Serije su razvrstane po geografskim obilježjima regije, mjesta, planina i rijeka, po infrastrukturnim objektima npr. Lička željeznica, te izdvojene serije razglednica s prikazom osoba, spomenica, narodnih nošnji te heraldičkih razglednica. Najviše serija ima po geografskim obilježjima mjesta i gradova. Kao specifična vrsta arhivskog gradiva razglednice se obrađuju komad po komad, odnosno svaka se najniža arhivska jedinica – komad, opisuje i obrađuje posebno što rezultira izradom analitičkog inventara. Rad na Zbirci započet je 2007. godine izdvajanjem razglednica iz Zbirke fotografija (HR-DAGS-116.). Tada su razvrstane po nadnevku ulaska u arhiv odnosno broju akvizicije, a unutar akvizicija po sadržajnim karakteristikama. Prve serije su razvrstane po geografskim obilježjima abecedno. Npr. Brinje (signatura serije HR-DAGS-185/1.), Donji Lapac (HR-DAGS-185/4.), Gospić (HR-DAGS-185/5.), Velebit (HR-DAGS-185/32.) itd... Kronološki red nije uspostavljen jer se Zbirka stalno nadopunjuje, a prinove kod obrade dobivaju signaturu po slijedećem tekućem broju unutar određene serije. Nakon nizanja serija po geografskim obilježjima, slijede serije po ostalim sadržajima npr. Osobe (sign. serije HR-DAGS -185/41.), Narodne nošnje (HR-DAGS-185/38.) itd. Unutar ovih serija jedinice su redane logičnim redom, a kasnije prema ulasku prinova u arhiv. Inventariziranje i opis arhivskih jedinica – komada (pojedinačnih razglednica) najprije je upisano u posebnu knjigu inventara za

razglednice i njeno abecedno kazalo. Na taj način je svaka razglednica u obradi dobila tekući inventarni broj i omogućilo se nesmetano dopunjavanje ulaskom novih akvizicija. Kasnije je izrađen analitički inventar u računalnom obliku u Microsoft Excel programu koji se još nadopunjava. Potrebno je napomenuti da se dimenzije razglednica u Zbirci razlikuju po veličini u rasponu od nekoliko milimetara i centimetara. Za opis su korišteni sljedeći elementi:

- inventarni broj razglednice (tekući broj u obradi, ili sljedeći tekući broj nakon ulaska u Arhiv),
- naziv (kratak i sadržajan, naziv mjesta ili drugog sadržaja te kraći opis razglednice),
- vrijeme nastanka ili tiskanja; napomena: ukoliko taj podatak ne postoji približno se određuje prema poštanskoj markici ili poštanskom žigu uz naznaku \approx ili „oko“, a kod nesigurne procjene stavlja se ?, kad je približno datiranje nemoguće bilježi se oznaka s.d. (*sine dato*) ili b.g. (bez godine),
- opis sadržaja (ukoliko naziv nije jedinstven i dovoljan) i karakteristike (npr. c/b fotografija na kartonu ili u boji, portret u boji i sl.),
- autor fotografije na razglednici i/ili nakladnik, izdavač, tisak,
- dimenzije ($\text{š} \times \text{v}$),
- broj akvizicije i datum ulaska u Arhiv,
- napomena (u koju se mogu upisivati ostale značajne informacije po procjeni arhivskog djelatnika),
- signatura razglednice.

Najstarija razglednica u Zbirci jest crno/bijela dopisnica (*levelež-lap.*) tiskana i doradena prema predlošku fotografije Gospića s prikazom pogleda na rijeku Novčicu i grad (pored današnjeg „Novog mosta“). Litografija se nalazi u lijevom uglu razglednice/dopisnice i zauzima više od trećine površine prednje strane.

Zbirka razglednica je iznimno vrijedan dokumentarni izvor informacija o promjenama koje su se događale na infrastrukturi gradova i mjesta te navikama ljudi što pokazuje primjer sljedeće fotografije Gospića odnosno fotorazglednice iz 1956. na kojoj uočavamo ondašnje okupljanje ljudi ispred trgovina i slastičarne te velike promjene u izgledu mjesta, pročelja zgrada i mjesta postavljanja spomenika u odnosu na danas. Današnja zgrada pored rimokatoličke crkve odnosno današnje katedrale izgubila je potpuno elemente historicizma s kraja 19. stoljeća kada je građena, a na istoj fotografiji vidi se i nedostatak spomenika Vodarice Marte koja se u tom razdoblju nalazila najvjerojatnije na današnjem glavnom gradskom trgu. Iz navedenog primjera vidi se kako svrsishodna obnova i prenamjena obje-

Sl. 7. HR-DAGS-185/5-50. Gospić, Pozdrav iz Gospića; 1899.; dopisnica – levelezo – lap; dopisnica s c/b litografijom koja prikazuje Gospić – pogled s Novčice; tekst poruke napisan pored fotografije; Naklada Lavoslava Vukelića sinovi, Gospić; tisak Antuna Scholza u Zagrebu; 14 × 8,6 cm; akv. br. 116/2002.

kata u socijalizmu nije cijenila kulturnu baštinu historicizma za što je sačuvano mnogo primjera.

Zaštita i čuvanje fotografija

„Zaštita gradiva obuhvaća osiguranje primjerenih uvjeta za dugoročno čuvanje gradiva, praćenje njegova stanja i djelovanja na moguće izvore oštećivanja ili gubitka, planiranje i jačanje spremnosti za provođenje redovitih i posebnih mjera zaštite te postupke kojima se otklanjaju ili umanjuju posljedice oštećenja ili propadanja odnosno produljuje očekivani životni vijek gradiva (konzerviranje i restauriranje, izrada preslika)“ (Ivanović 2010: 134). Sukladno citiranom Državni arhiv u Gospiću poduzima preventivne mjere zaštite kojima nastoji zaštititi fotografije kao i ostalo arhivsko gradivo od svih rizika i negativnih utjecaja te daljnjih oštećenja. Fotografija je izrazito osjetljiv medij kao materijalni predmet. Stoga je kod rukovanja s istima potrebna izrazita pažnja i potrebno je izbjegavati sve moguće kemijske, biološke ili fizikalne čimbenike koji bi je mogli oštetiti. „Za razliku od konvencionalnog gradiva kod fotografskoga je teško razlučiti kad prestaje

Sl. 8. HR-DAGS-185/5-34. Gospić, Centar Gospića; razglednica na kojoj je c/b fotografija centra grada; Foto: Buconić, Gospić; 13,9 × 8,9 cm; akv. br. 116/2002.

sređivanje i počinje zaštita. Samo tehničko sređivanje fonda ili zbirke ujedno je i rad na zaštiti.“ (Kovačec 2005: 79) Polazeći od smjernica koje su dali razni stručnjaci koji su se bavili područjem fotografija u arhivistici poput Baričević, Dabac, Gržina, Kovačec i Mušnjak, Državni arhiv u Gospiću nastoji izdvojiti fotografije iz konvencionalnog gradiva arhivskih fondova i zbirki i fizički ih smjestiti u isti spremišni prostor koji daje najbliže mogućnosti optimalnim uvjetima čuvanja. Negativi se drže odvojeno od fototeke ostalog fotografskog gradiva. Idealnu temperaturu i vlažnost zraka za čuvanje fotografija je jako teško u praksi postići. One za razliku od konvencionalnog gradiva na papiru zahtijevaju za čuvanje znatno niže vrijednosti relativne temperature i vlage, osjetljive su na svjetlo i izvore zagađivača zraka.¹¹ Pri rukovanju s fotografijama koriste se pamučne rukavice. Fotografije se ulažu i pohranjuju u posebne polietilenske, polieterske melinex

11 Crno-bijele fotografije na papiru čuvaju se na temperaturi od oko 17°C i 35% vlage dok je npr. za fotografije u boji optimalna temperatura od oko 13°C. Za negative i dijapozitive u boji optimalna je temperatura oko 3°C i 35% relativne vlage uz odstupanja od +/- 5%. Sva povećanja u boji i polaroidi se moraju držati odvojeno od crno-bijelih negativa, iako su im isti preporučeni uvjeti čuvanja od 13°C i 35% vlage. (KOVAČEC 2005)

uložnice ili polipropilenske vrećice, fotokutije ili posebne albume. Dio fotografija u Arhiv je preuzet u izrazito lošem ili oštećenom stanju te zahtjeva intervencije konzervatorske i restauratorske struke. (vidi sl. 2.) Primjerice fotografije poduzetka Marko Orešković Lički Osik (HR-DAGS-112.) i Španjolskog građanskog rata (HR-DAGS-116.) bile su zbog neadekvatnog smještaja ugrožene te ih je jedno vrijeme bilo nemoguće pregledavati.¹² Poduzimanjem mjera zaštite, pravilne konzervacije te osiguravanjem adekvatnih uvjeta čuvanja fotografije su se ispravile i vratile u izvorni oblik.

Korištenje fotografija

Kako fotografija govori više od tisuću riječi idealan je medij za promoviranje slika iz života i prošlosti. Osim gore navedene Topoteke Lika, u promoviranju fotografije kao važne arhivalije Državni arhiv u Gospiću kontinuirano priređuje izložbe samostalno ili u suradnji s drugim ustanovama. Jedna od takvih izložbi priređena je 2012. godine povodom obilježavanja Međunarodnog dana arhiva pod nazivom „Fotografija kao dokument vremena“ za koju nažalost nije izrađen katalog. Nakon toga priređivane su različite izložbe u kojima su korištene fotografije npr. „Lika u Velikom ratu“, „Domovinski rat iz albuma vlč. Alojzija Kukeca“, „100 godina obrazovanja učitelja u Gospiću“, „Blago iz školske škrinjice“, „Blago iz školske škrinjice – 250 godina obrazovanja učitelja“, „Gospićka arhitektura i makete“, „Arhivi i Otac Domovine“ te „Priča o našim precima – slike iz učeničkih i obiteljskih albuma“. Cilj svih izložbi u kojima su korištene fotografije jest oživljavanje uspomena, poticanje na očuvanje i proučavanje zavičajne baštine i kulturnih dobara. Osim izlaganja, fotografija se koristi i u edukaciji djece i mladeži. Tako u kontekstu arhivske pedagogije Državni arhiv u Gospiću redovito ugošćuje grupe učenika osnovnih i srednjih škola te studente. Osim obilaska i prezentiranja Arhiva kao ustanove, ovaj vid odgojno-obrazovnog rada zasniva se i na prezentaciji arhivskog gradiva i fotografije kao vizualnog izvora za praćenje nastave i nastavnih sadržaja. Fotografija u tom kontekstu pomaže kod vizualizacije te lakšeg razumijevanja i usvajanja nastavnih sadržaja iz povijesti. Nerijetko fotografiju koriste i istraživači iz različitih područja znanstvenih interesa, ali i prosječni građani koje zanima moda u određenim razdobljima, etnografske karakteristike narodnih nošnji za upriličenje autentičnih sličnosti prilikom izrade istih za

¹² Zbog niskih vrijednosti vlage došlo je do savijanja papira i pucanja želatinskog sloja.

potrebe kulturno-umjetničkih društava i sl. Građani su posebno zainteresirani za reprodukcije starih razglednica koje krase zidove obiteljskih domova i uslužnih ustanova u obliku slika.

Zaključak

Fotografije su iznimno vrijedno slikovno arhivsko gradivo u Državnom arhivu u Gospiću koji kao čuvar zavičajne povijesti ulaže iznimne napore za njihovo prikupljanje, sređivanje, obradu i davanje na korištenje. U radu su navedeni kriteriji za njihovo vrednovanje, način obrade i sređivanja, zaštite i čuvanja. Fotografiju i razglednicu koriste brojni istraživači bilo da je riječ o osobama znanstvenog interesa ili pak osobne prirode. Analizirajući ih u kontekstu arhivalija s dokumentarnom vrijednošću neizbježno je bilo dotaknuti se njihove umjetničke vrijednosti koja je opipljiva jedino vizualnim dojmom. Stoga je uz opisivanje fotografije nužna i objava jer njen informativni karakter „svako oko“ drugačije interpretira. U tom je smislu Državni arhiv u Gospiću pokrenuo Topoteku Lika kao projekt od velikog značaja za regionalnu povijest i interes zajednice. Polazeći od uvodne ličke narodne poslovice u kojoj je istaknuto kako se u ogledalu čovjek gleda, a na fotografiji se zapravo vidi, možemo zaključiti da je fotografija zaista dokument vremena koji daje pravi dojam trenutne stvarnosti koja jednim klikom kamere u trenu postaje prošlost.

Izvori

- HR-DAGS-31. Skupština općine Titova Korenica
- HR-DAGS-112. Metalna industrija „Marko Orešković“ d.d. Lički Osik
- HR-DAGS-116. Zbirka fotografija
- HR-DAGS-185. Zbirka razglednica
- HR-DAGS-206. Zbirka arhivalija
- HR-DAGS-250. Alojzije [Alojz] Kukec
- Opći inventar Državnog arhiva u Gospiću
- Knjiga akvizicija Državnog arhiva u Gospiću
- <https://lika.topoteka.net/> (3. 3. 2021.)

Literatura

- BARIČEVIĆ, ZVONIMIR. 2000. Fotografija u Hrvatskom državnom arhivu. *Informatica museologica*, (vol. 31) 3-4, 132-137.
- DABAC, PETAR. 2000. Osnovna pravila za arhiviranje i konzervaciju fotografija. *Informatica museologica*, (vol. 31) 3-4, 61-67.
- GRAHOVAC-PRAŽIĆ, VESNA; VRCIĆ-MATAIJA, SANJA. 2007. Stare gospičke razglednice. // *Identitet Like: korijeni i razvitak.* / Holjevac Željko (ur.). Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Gospić, 515- 535.
- GRŽINA, HRVOJE. 2019. *Fotografski izvornici. Teorije i (arhivska) praksa.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- IVANOVIĆ, JOZO. 2010. *Priručnik iz arhivistike I. dio.* Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- KOVAČEC, DEANA. 2005. Standardni postupci u obradi i zaštiti zbirki fotografija. *Arhivski vjesnik*, 48, 69-82.
- LEKO, KRUNOSLAV. 2015. *Umijeće sakupljanja razglednica.* Rijeka: Ex libris.
- LEMIĆ, VLATKA. 2019. Suradnička digitalna platforma Topoteka. *Muzeologija*, 56, Zagreb, 212-222.
- MUŠNJAK, TATJANA. 1988. Čuvanje, zaštita i mogućnosti restauriranja fotografija. *Vjesnik HARip*, 30, 327-344.
- PERAICA, ANA. 2018. *Fotografija kao dokaz – Primjena tehnološke definicije fotografije na raspravu u estetici i teoriji fotografije.* Zagreb: Multimedijalni institut. https://monoskop.org/images/1/11/Peraica_Ana_Fotografija_kao_dokaz_2018.pdf (25. 2. 2021.)
- RITZENTHALER MARY LYNN., MUNOFF GERALD J., LONG MARGERY S. 2004. Upravljanje zbirkama fotografija. / Baričević Zvonimir (ur.). Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- SCHATEK, ALEXANDER. 2020. Topoteka – dostupna svima. @rhivi, 7, Zagreb, 24-25.
- <https://www.glas-koncila.hr/virtualni-arhiv-topoteka-potice-na-stvaranje-povijesti-i-cuvanje-pamcenja-svaki-covjek-stvara-kulturnu-bastinu/> (3. 3. 2021.)
- <https://lika.topoteka.net/> (3. 3. 2021.)
- <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/analogna-fotografija-20100516> (26. 2. 2021.)
- Zakon o arhivskom gradivu i arhivima NN, 61/2018., 98/2019.

Photography in funds and collections of State Archive in Gospić

Abstract

This paper provides an overview, basic features and classification of photographs that are kept in the collections and funds of the State Archive in Gospić as a special type of material that presents an extremely valuable source for studying the history of Lika. In that sense a review of postcards with motives of Lika are given in the example of the Postcard collection. Special attention is dedicated to the processes of collection, archival organisation and processing, their storage and protection and the manner of use.

Taking into account the features of the modern age and its characteristic media, the phenomenon of digital photography is processed and the representation in the corpus of photographs in the State Archive in Gospić also archival procedures related to its processing, storage and use.

Key words: photography, postcars, State Archive in Gospić, collection, fund